

– биринчидан, давлат қарзларининг классик формаси давлатнинг иқтисодий агент сифатида ҳамма бирдек манфаатдор бўлиши лозим бўлган ижтимоий (бойликлар) неъматларни тақдим этиш билан боғлиқ харажатларни молиявий таъминлаш натижасидаги дефицитни монетизациялаш усули ҳисобланади (Билетсизлар муаммоси (англ. *free-rider problem*)).

– иккинчидан, давлат қарзларини қоплашнинг манбаларидан бири бўлган солиқлар барча солиқ тўловчилар томонидан тўланади.

– иккинчидан, давлат қарзларини қоплашнинг манбаларидан бири бўлган солиқлар барча солиқ тўловчилар томонидан тўланади.

– давлат қарз сиёсатининг макроиқтисодий самарадорлиги жалб қилинган молиявий ресурслар ҳисобига инвестицион фаолликнинг кучайиши ва пировард натижада миллий даромад, миллий иқтисодиёт экспорт потенциалининг барқарор ўсиши орқали ифодаланади.

Давлат қарз сиёсатининг ижтимоий самарадорлиги ижтимоий неъматларни давлат томонидан тақдим этишнинг сифат кўрсаткичларига боғлиқдир.

Шундай қилиб, давлат қарзи ҳар қандай давлатнинг иқтисодий тизимида муҳим рол ўйнайди ва унинг молиявий тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади.

Манба ва адабиётлар руйхати:

1. THE WORLD BANK, INTERNATIONAL MONETARY FUND REVISED GUIDELINES FOR PUBLIC DEBT MANAGEMENT. Prepared by the staffs of the World Bank and the International Monetary Fund Approved By Jeffrey D. Lewis (World Bank) and José Viñals (IMF) April 1, 2014
2. Alfred Greiner, Bettina Fincke Public Debt, Sustainability and Economic Growth Theory and Empirics. Springer International Publishing Switzerland 2015.- p.267.
3. Головачев Д.Л. Государственный долг: российская и мировая практика. М., 1998. С. 14.
4. Barro, Robert J. 1974. Are government bonds net wealth? *Journal of Political Economy* 82(6): 1095-1117.
5. Lucas, Robert (1976), "Econometric Policy Evaluation: A Critique", in Brunner, K. & Meltzer, A., *The Phillips Curve and Labor Markets*, vol. 1, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, New York: American Elsevier, с. 19-46,
6. Rohe, John F., *A Bicentennial Malthusian Essay: conservation, population and the indifference to limits*, Rhodes & Easton, Traverse City, M. 1997.
7. Блауг М. Милль, Джон Стюарт // 100 великих экономистов до Кейнса = *Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past.* — СПб.: Экономикс, 2008. — С. 214—217. — 352 с. — (Библиотека «Экономической школы», вып. 42). — 1 500 экз. — ISBN 978-5-903816-01-9.
8. История экономических учений: учебное пособие / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. — М.: ИНФРА-М, 2004.
9. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Макроэкономика / Пер. с англ. Лукашевича В. и др.; под. общ. ред. Лисовика Б. и др. - СПб, 1994. - 405 с
10. Samuelson, Paul A. (2002), *Paul Samuelson and the Foundations of Modern Economics*, Transaction Publishers, ISBN 978-0-76-580114-2
11. Fisher S., Sahay R., Vegh C. A. *Modern Hyper- and High Inflation* // NBER Working Paper Series. — 2002, Январь. — Р. 8930
12. Қурбонов Х.А. Давлат молиясини бошқариш. Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисодиёт, 2019 й.

ЎЗБЕКИСТОНДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ БОЗОРИДА ҲАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ (СУҒУРТА ХИЗМАТЛАРИ МИСОЛИДА)

Зайнутдинова Умида Джалаловна,
Халикулова Ширин Уткир қизи –
Тошкент молия институти

Аннотация: Мақолада Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш бозорида ҳалқаро стандартларни жорий қилиш муаммолари ёритилган, хизмат кўрсатиш бозоридаги суғурта хизматларининг ўрни ва уни жорий қилиш масалалари кўриб чиқилган, ҳамда муаммолар бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: хизматлар, суғурта хизматлари, стандарт, серффикат, сифат, менежмент.

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы внедрения в Узбекистане международных стандартов в сферу услуг, роль страховых услуг на рынке услуг и вопросы его внедрения, а также приведены предложения и рекомендации по выявленным проблемам.

Ключевые слова: услуги, страховые услуги, стандарт, серффикат, качество, менеджмент.

Annotation: The article deals with the problem of implementation in Uzbekistan of international standards in the sphere of services, the role of insurance services in the market and issues of its implementation, and provides suggestions and recommendations on the issues identified.

Key words: services, insurance services, standard, sertifikat, quality, management.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида республика корхоналарида халқаро стандартларга мувофиқ бўлган сифатни бошқариш тизимларини жорий этиш долзарб масала бўлиб келмоқда. Чунки ҳозирги глобаллашув шароитида истеъмолчи нафақат ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва кўрсатилаётган хизматларни сифат сертификатга эга бўлишини, балки маҳсулотнинг сифати ва ишончилигига ҳам кафолат талаб қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномасида “2020 йилда халқаро стандартлар асосида молиявий ҳисоботларни тузиш, захираларни қайта ҳисоблаш, корпоратив ошкораликни татбиқ этиш каби ишларни яқунлаш зарур[1]” деб такидладилар. Сўнги йилларда Ўзбекистон хизматлар бозори кўлами кенгайиб бормоқда, хизмат кўрсатиш соҳасида суғурта хизматларининг ўрни бекиёс. Миллий суғурта бозори барқарор ривожланиш тенденцияларини намоён этмоқда. Суғурта компанияларининг фаолиятида сифат ўзгаришлари юз бераяпти. Шу ўринда қайд этиш лозимки, суғурта бозорида рақобат муҳитининг кучайиши, суғурталовчилар томонидан юқори сифатли суғурта хизматлари кўрсатишни тақозо қилади. Суғурта хизматларининг сифат кўрсаткичларини ошишида сифатни бошқариш бўйича халқаро стандартлар ва нормаларнинг аҳамияти катта.

Ўзбекистон суғурта бозорида биринчилардан бўлиб “Ўзбекинвест” экспорт-импорт миллий суғурта компанияси 2004 йил январь ойида сифатни бошқариш тизими ISO 9001:2000 халқаро стандарти талабларига мос келишини тасдиқловчи сертификатни олди. 2011 йил февраль ойида эса мазкур компания сифатни бошқариш тизими “SGS Tashkent ltd” сертификация компанияси томонидан сифатни бошқариш тизими ISO 9001:2008 халқаро стандарти талабларига мос келишини тасдиқловчи сертификатни олди. 2016 йил компания сифатни бошқариш тизими ISO 9001:2015 халқаро стандарти талабларига мос келишини тасдиқловчи сертификатни қўлга киритди. Бундан ташқари суғурта бозорининг энг йирик иштирокчиси “Ўзагросуғурта” ДАСК ва бошқа суғурта

ташкилотлари ҳам бирин кетин сифатни бошқариш тизими халқаро стандартларини тасдиқловчи сертификат олишмоқда. Сифатни бошқариш тизими халқаро стандартларини тасдиқловчи сертификатни Ўзбекистонда Швейцариянинг “SGS Tashkent ltd” ташкилоти ва Чехиянинг “CERT International” ташкилотлари тақдим этишмоқда[2].

Сифатни бошқариш тизими, замонавий тилда айтганда, сифат менежменти, ўзида бошқарувнинг меъёрий услубларини акс эттирувчи стандартларга асосланади. Унинг таъсири, ҳуқуқий кучга эга бўлган, меъёрий ҳужжатлар кўринишида шаклланадиган меъёр ва қоидаларни ўрнатиш йўли билан амалга оширилади.

Стандарт - маҳсулот сифатига қўйиладиган асосий талабларни ўзида акс эттирувчи техник-меъёрий ҳужжатдир. Сифатни бошқаришда техник шартлар қисман рол ўйнайди. Техник шартлар – бу давлат стандартларига қўшимча тарзда белгиланадиган, агар улар мавжуд бўлмаган тақдирда маҳсулот сифат кўрсаткичларига мустақил талаб қўя оладиган техник меъёрий ҳужжатдир.

Стандартлар маҳсулотнинг барча ҳаётийлик цикли босқичларида унинг сифатини оширишни режалаштириш тартиби ва услубларини белгилайди, сифатни назорат қилиш ва баҳолаш услублари ва воситаларга талабни белгилайди. Маҳсулот сифатини бошқариш давлат, халқаро, тармоқ ва корхона стандартлари асосида амалга оширилади.

Таклиф даражасининг талаб даражасидан ортиб кетиши, харидорлар учун рақобат курашининг олиб борилиши суғурталовчи ишлаб чиқараётган маҳсулотни баҳолай олиш имконини берувчи объектив кўрсаткичларни ишлаб чиқишни зарурият қилиб қўяди. Бунда шартнома амал қиладиган барча муддатларда суғурта маҳсулотларнинг сифат даражаси барқарор, муқаррар бўлиши керак. Суғурта компаниясида халқаро стандартларга мувофиқ келувчи сифат тизимининг мавжуд бўлиши барқарорлик кафолати бўлиб хизмат қилади.

Халқаро стандарт ташкилоти (International Standard Organization - ISO) маҳсулотлар ёки хизматлар сифатини бошқариш бўйича стандартлар ишлаб чиқади. Халқаро стандарт ташкилоти 1946 йилда БМТ қоши-

даги стандартларни мувофиқлаштириш бўйича қўмита йиғилишида дунё миқёсида халқаро товарлар алмашилиш ва ўзаро ёрдамни енгиллаштириш; интеллектуал, илмий, техник, иқтисодий фаолият муҳитида ҳамкорлик қилишни кенгайтириш мақсадида ташкил қилинди[3].

Халқаро стандарт ташкилоти (International Standart Organization – ISO)нинг фаолият тури халқаро стандартларни ишлаб чиқиш ҳисобланади. ISO стандартлари қўллаш учун жуда қулай ҳисобланади. Миллий стандартлаштиришда улардан фойдаланиш сотув бозорини, экспортни кенгайтириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар рақобатбардошлигини оширишни қўллаб-қувватлаш имконини беради.

Стандартлаш бўйича халқаро ташкилот маҳсулотлар ва хизматларга қўйиладиган талабларни белгилайди ва ISO стандартларида 9000 сериясини вужудга келтирди.

Сифат тизимини сертификатлашга тайёрлаш. Истеъмолчилар учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатининг юқори даражадаги барқарорлиги ва муқаррарлигининг кафолати бўлиб, сертификатга эга бўлган сифат тизими ҳисобланади.

Сифат тизимида сертификатнинг мавжуд бўлиши бозорда рақобатни сақлашнинг зарурий шarti бўлиб ҳисобланади. У ўзида:

Суғурта маҳсулоти истеъмолчилари компаниядан сифатни бошқариш тизимини сертификатлаган орган сертификатини сўраш орқали мижоз суғурталовчининг сифатни бошқариш тизимини баҳолашда юқоридаги вариантларидан фойдаланиши мумкин.

Сифатни бошқариш тизими халқаро стандарти - ИСО:9001да қайд этилган таърифга кўра, сифат тизими – бу сифатнинг умумий бошқарувини таъминловчи ташкилий таркиб, жавобгарлик, жараёнлар, процедура ва ресурслар тақсимотининг мажмуидир. Маҳсулотлар етказиб бериш бўйича контракт тузиш учун хорижлик харидор ишлаб чиқарувчида сифат тизимининг мавжудлигини ва бу сифат тизимида таниқли сертификатлаш органи томонидан берилган сертификатни кўрсатишни талаб қилади.

Сифат тизими суғурта компанияси олдида қўйилган мақсад ва белгиланган сиёсатни олиб боришни таъминловчи омил сифатида ташкил қилинади ва амалга жорий этилади. Суғурта компаниясининг сифат бўйича сиёсати компаниянинг юқори раҳбарияти томонидан ишлаб чиқилади[4].

Сифат тизимининг асосий вазифалари бўлиб: сифатни таъминлаш, сифатни бошқариш, сифатни яхшилаш ҳисобланади. У суғурта компанияси раҳбарияти томонидан сифатни таъминлаш бўйича сиёсатни амалга оширишнинг воситаси сифатида ташкил қилинади.

Сифат тизимида суғурта маҳсулоти истеъмолчиси ва суғурта компанияси фаолият олиб боради. Сифат муҳитида компания сиёсати ва мақсадини таъминлаш учун сифат тизимида:

- маркетинг, бозорни ўрганиш;
- техник талабларни лойиҳалаштириш ва ишлаб чиқиш;
- материал-техник таъминот;
- техник жараёнларни тайёрлаш ва ишлаб чиқиш;
- суғурта маҳсулотларини ишлаб чиқиш;
- назорат, синов ва тадқиқотлар ўтказиш;
- сотиш ва тақсимот;
- хизмат кўрсатишга техник ёрдам;

Суғурта компанияси раҳбарлари сифат сиёсатини олиб боришда биринчи навбатда, уни шакллантириб олиш ва расмийлаштириши керак бўлади.

Сифат бўйича сиёсатни шакллантиришда куйидаги йўналишларни танлаб олиш мумкин:

1. Сифатни яхшилаш ҳисобига компаниянинг иқтисодий ҳолатини яхшилаш.
2. Бозорни кенгайтириш ва янги лари-ни эгаллаш.
3. Суғурта маҳсулоти техник даражасини илғор компаниялар даражасига олиб чиқиш.
4. Маҳсулот нуқсонини камайитириш ва бошқалар.

Сифат бўйича сиёсат дастур кўринишида махсус ҳужжатларда баён этилиши керак.

Сифат кафолати бўйича фаолият қуйидагиларни ўз ичига олади:

- режалаштириш ва лойиҳалаштириш;
- технологик жараёнлар ва ишлаб чиқаришга тайёргарликни лойиҳалаштириш;
- маҳсулотни тайёрлаш;
- сифатни назорат қилиш;
- сифатнинг ёмонлашишини олдини олиш;
- реклама;
- сотиш;
- сотишдан кейин хизмат кўрсатиш;
- истеъмолчидан ахборот олиш;

➤ сифат кафолоти тизимини назорат қилиш.

Суғурта компаниясида маҳсулот сифатини назорат қилувчи сифат хизмати бўлимини ташкил қилиш компанияда олиб борилаётган сифат бўйича барча фаолиятни мувофиқлаштиришга имкон беради. Сифат хизмати сифат бўйича услубий таклифларни ишлаб чиқади. Бу хизмат тури фақатгина Бош директорга бўйсунди.

Суғурта компанияси раҳбарияти бу хизмат орқали, нафақат маҳсулот сифатининг халқаро стандартларга жавоб беришини назорат қилиб боради, балки маҳсулот сифатини доимий равишда такомиллаштириб бориш имкониятига ҳам эга бўлади.

Суғурта компанияси раҳбари компанияда ташкил этилган сифатни бошқариш тизими оркин истеъмолчилар эҳтиёжини ва уларнинг маҳсулот сифатига қўядиган талабини ўрганади.

Маҳсулот сифаташнг аниқ стандартларга жавоб бермаслиги, бевосита уни ишлаб чиқиш жараёни аниқланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Суғурталовчи раҳбарлари маҳсулот сифатининг стандартдан четга чиқишини эмас, балки уни олдиндан аниқлашга ва бартараф этишга алоҳида эътибор қаратиши керак. Барча ходимлар, сифат бўйича ишларга жалб этилади. Бунинг учун ишчиларни рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлар белгилаб олинади.

Юқорида келтирилганларга таянган ҳолда суғурта менежментини такомиллаштириш юзасидан қуйидаги таклифларни билдирамиз:

1. Суғурталовчиларнинг самарали ишлаши ва юқори фойда олишида очиқ-ойдинликни таъминлаш ҳамда суғурта компанияларининг стратегик йўналишларини аниқлаш учун акционерларнинг ташаббуси ва тавсияси билан таркиби 5 нафар аъзодан иборат булган суғурта компанияларининг Директорлар Кенгашини ташкил этишни таклиф этамиз. Бу кенгаш таркибига акционерларнинг кириши шарт эмас, аммо уларнинг тавсиясига асосан турли соҳаларда, хусусан, суғурта, аудит, юридик соҳаларида юксак профессионализм сифатларига эга бўлган мутахассисларни киритиш мумкин. Энг муҳими, уларнинг ойлик маошларини суғурта компаниясининг рентабеллик даражасига боғлаб қўйиш керак.

2. Суғурта компаниялари фаолиятига халқаро сифат менежменти стандартларини кенг жорий этиш лозим. Суғурта компаниялари топ-менежери лавозимига тавсия этилаётган шахсларга нисбатан малакавий талаблар белгиланган. Аммо, унда илгари бирорта суғурта компаниясида ишлаб, кейинчалик ушбу компанияни банкротлик ҳолатига олиб келган шахсларни қайтадан суғурталовчи раҳбарлигига тавсия этишни таъқиқловчи нормалар белгиланмаган. Шунини эътиборга олиб, амалла бўлган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга бу норманинг киритилиши ва бу ҳақда суғурта компаниясининг акционерларига тавсия бериш мақсадга мувофиқ.

3. Суғурта компанияларида алоҳида бўлинма шаклида андеррайтерлар гуруҳини ташкил мақсадга мувофиқ. Суғурта компанияларининг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида тўғридан-тўғри Кузатув Кенгашига бўйсунувчи ва янги суғурта маҳсулотлари, молиявий инструментларни оптималлаштириш бўйича молия инжиниринги хизматини ташкил этишни тавсия қиламиз.

5. Мамлакатимиз ҳудудларининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ҳар бир минтақавий филиалларда суғурта соҳасида бизнес жараёни ташкил этишда мустақиллик бериш зарур. Бунда улар учун муайян қоидаларни ишлаб чиқиб, бажариш учун тақдим этиш керак. Шу билан бир қаторда, бизнес-жараёни тўғри ташкил этилиши устидан ички аудит назоратини кучайтириш таклиф этилади.

6. Суғурта компаниясини бошқаришда ходимлари ротациясини ташкил этиш катта аҳамиятга эга. Бундан асосий мақсад:

- ходимларнинг суғурта соҳасининг барча йўналишлари бўйича билим ва кўникмаларини ривожлантириш;

- ходимларнинг бир жойда кўп вақт ишлаб қолиши айрим камчиликларни юзага келтиради ва бу ходим уни бартараф этиш йўллари қидиради. Бу ходимнинг ротация йўли билан бошқа филиал ёки бўлимга ўтказиш, олдинги иш жойида юзага келган хато ва камчиликларга йўл қўймасликка олиб келади;

- суғурта даъволарини кўриб чиқиш билан шуғулланувчи мутахассисларнинг ҳар хил хизмат кўрсатувчи ташкилотлар (автосервис, баҳоловчи компания ва бошқалар) билан ўзаро тил бириктириб, ноқонуний ишларини олдини олиш учун уларни ротация-

сини ташкил этиш зарур.

Ўзбекистонда суғурта менежментини такомиллаштириш бўйича юқорида билди-

рилган таклифлар, бизнинг фикримизча, суғурта менежментини такомиллаштиришда баҳоли қудрат хизмат қилади.

Манба ва адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий мажлисга мурожаатномаси. 2020 йил 25 январь.
2. Опыт внедрения системы менеджмента качества на базе международного стандарта ISO 9001:2000 в компании. Халқаро Ҳамкорлик Маркази//Менежмент сегодня, №1, 2014
3. ISO в Узбекистане. Перспективы и проблемы внедрения. "Отечественный рынок сертификации ISO". КОММЕРСАНТ.UZ
4. <http://www.iso.uz/>

ДАВЛАТ МОЛИЯСИНИ ОҚИЛОНА ТАШКИЛ ЭТИШДА ДАВЛАТ-БЮДЖЕТ СИЁСАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

**Джумаев Соҳиб Ҳайитмуротович –
Тошкент давлат иқтисодий университетининг,
таълим-тарбия маслаҳатчиси
Гулмуродов Камолитдин Абдуқодир ўғли –
ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодий
ривожлантиришнинг илмий асослари ва
муаммолари” ИТМ, ТДИУ магистранти**

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон иқтисодийнинг ривожланиш шароитида, амалга ошириладиган молиявий сиёсат, фискал сиёсат, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва мамлакат турмуш даражасини оширишдаги муаммолар ва бошқа муаммоларни ҳал этиш масалалари кўрилган.

Таянч сўзлар: Молиявий сиёсат, фискал сиёсат, тадбиркорлик фаолияти, даромадлар ва харажатлар, солиқлар, аҳоли турмуш даражаси.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы финансовой политики, бюджетной политики, поддержки предпринимательства, проблемы повышения уровня жизни населения страны и другие проблемы в условиях развития экономики Узбекистана.

Ключевые слова: Финансовая политика, налоговая политика, предпринимательская деятельность, доходы и расходы, налоги, уровень жизни населения.

Annotation: In this article, discusses of financial policy, fiscal policy, support of entrepreneurship and problems of increasing the country's standard of living and other problems are discussed in the conditions of development of the economy of Uzbekistan.

Key words: Financial policy, fiscal policy, entrepreneurial activity, income and expenditure, taxes, standard of living of the population.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг иқтисодийида амалга ошириладиган туб ислохотлар молиявий сиёсатни, шу билан бир қаторда фискал сиёсатни иқтисодийни барқарор ривожлантиришдаги аҳамиятини ошироқда. Иқтисодий барқарорликни таъминлаш борасида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ўзининг 2020 йил 24 январда Олий Мажлис Сенати ва Қонунчилик палатасига Мурожаатномасида “Янги солиқ сиёсати доирасида иш ҳақиға солиқ юки 1,5 баробарга камайтирилди. Натижада, расмий секторда ишлаётганлар сони йил давомида 500 мингтага кўпайди. Қўшилган қиймат солиғи ставкаси 20 фоиздан 15 фоизга туширилди. Бунинг ҳисобидан ўтган йили солиқ тўловчилар ихтиё-

рида 2 триллион сўм қолди. Бир йилда тадбиркорлар ихтиёрида шунча маблағ қолиши, албатта уларга ўз бизнесларини ривожлантириш учун жуда катта қўшимча имкониятлар яратди” деб алоҳида таъкидлади[1].

Макроиқтисодий барқарорликни таъминлашда иқтисодий ўсишдек асосий мақсадларга эришиш учун нархлар барқарорлиги ва тўлов балансининг барқарорлигини таъминлаш керак. Пул-кредит ва бюджет-солиқ сиёсатини мувофиқлаштиришни амалга оширишда тўғри қарорлар қабул қилиш муҳим аҳамиятга эга, чунки ушбу сиёсатларнинг ҳар бирида қўлланилган чора-тадбирлар яқунда иқтисодий фаолликка ўз таъсирини кўрсатади. Шунинг учун бу сиёсатларнинг мувофиқлаштирилмаслиги молиявий